

УДК 330.366:65

С. С. Булкін,
здобувач, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-0964-6540

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.24.112

ФОРМУВАННЯ СТІЙКОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

S. Bulkin,
applicant, Dnipro State University of Agrarian and Economics

FORMATION OF SUSTAINABILITY AND EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISE

Визначено, що головною умовою забезпечення стійкості підприємства є прибутковість його виробничо-комерційної діяльності. Це обумовлює необхідність розробки концептуального підходу до формування ефективності сільськогосподарського підприємства, який забезпечить досягнення, утримання та підвищення стійкості підприємства. Сформовано цілісне уявлення про взаємозв'язок стійкості та економічної ефективності підприємства, виокремлено структурні складові доходу підприємства на основі системного підходу та концепції беззбитковості.

Досліджено характеристики категорії "прибуток" і конкретизовано його вплив на фінансову стійкість підприємства, запропоновано виділяти капіталодоповнюючу функцію прибутку та функцію індикатора його фінансової стійкості. Виділено систему напрямів забезпечення ефективної виробничо-комерційної діяльності підприємства та умови їх застосування. За результатами дослідження прибутку і характеру його впливу на фінансову стійкість підприємства виявлено його зв'язок з протилежною економічною категорією — "збиток". Аргументовано, що на відміну від прибутку, збитку притаманний деструктивний характер. Виражається він у тому, що збиткова діяльність підприємства сприяє формуванню фінансових умов для прямої втрати власного капіталу підприємства, а в подальшому — і його фінансової стійкості.

It was determined that the main condition for the stability of the enterprise is the profitability of its industrial and commercial activities. This necessitates the development of a conceptual approach to the formation efficiency of agricultural enterprises that ensure the achievement, maintenance and increase the stability of the enterprise. Formed a view of the relationship of stability and economic efficiency of enterprises, structural components of income are allocated based on a systemic approach and the concept of breakeven.

Determined that ensure economic viability associated with the latest techniques, technologies and tools businesses adapt to dynamic environmental conditions that can generate profitability of production. Achieving breakthroughs is an objective prerequisite for profit, which provides self-sufficiency and self-financing and, on this basis, the formation of economic stability and financial security of the enterprise.

Characteristics of the category of "income" and specified its impact on the financial stability of the company, offered to provide capital function and profit function indicator of its financial stability. Research conceptual approaches economic content profits revealed that the most common accounting approach in its interpretation. In accordance with the accounting approach profit is a financial measure of enterprise performance. Argued that is more meaningful financial and economic approach to determining the economic substance of profit, the essence of which is the analysis cycle components value created product during playback. Profit is offered to understand the economic benefit received in the process of production and commercial activity, which contributes to the increase of the own capital of the enterprise, income of owners, employees and the state.

Highlight the system to ensure the efficient production and business enterprise and conditions of use. The results of the study of profit and the nature of its impact on the financial stability of the company revealed its relationship with the

opposite economic category — "loss". Argued that unlike profits, loss inherent destructive nature. It expressed in the fact that the loss-making activity of the enterprise contributes to the formation of financial conditions for the direct loss of equity capital of the enterprise, and in the future — its financial stability.

Ключові слова: виручка, дохід, затрати, збиток, ефективність, стійкість, реалізація, ресурси, сільськогосподарське підприємство.

Key words: revenues, income, expenses, damages, efficiency, sustainability, implementation, resources, agricultural enterprise.

ВСТУП

Здатність підприємства протистояти впливу мінливих факторів зовнішнього бізнес-середовища та внутрішніх чинників, і водночас здійснювати ефективну виробничо-комерційну діяльність, яка гарантує його постійну платоспроможність та інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі, забезпечується стійкістю. Дослідження сутності та економічного змісту категорії "стійкість" проводяться багатьма вченими-економістами. Але дотепер відсутня єдність наукової думки щодо обґрунтування економічних характеристик стійкості, їх взаємозв'язку і взаємозалежності, набору ефективних методів та інструментів її забезпечення на підприємстві. Проблема стійкості має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки виступає фактором розвитку системи, тобто система розвивається виключно за умови забезпечення стійкості, в іншому випадку вона може не вийти з чергового відхилення від сталого розвитку (кризи).

Забезпечення економічної стійкості підприємств пов'язане із застосуванням новітніх методів, технологій та інструментів адаптації підприємства до динамічних умов зовнішнього середовища, здатних формувати беззбитковість виробництва. Досягнення беззбиткової діяльності є об'єктивною передумовою отримання прибутку, який забезпечує самоокупність та самофінансування і на цій основі формування економічної стійкості й фінансової безпеки підприємства. Дослідженню теорії, методології та розробки заходів щодо забезпечення економічної стійкості та підвищенню ефективності підприємств присвятили праці І. Бланк, Є. Брігхем, І. Вініченко, О. Гетьман, А. Денисенко, А. Мазаракі, С. Онисько, А. Поддєрьогін, С. Покропивний, Г. Семенов, Т. Скрипко, А. Шваб [1—12] та ін.

Проте недостатньо дослідженими залишаються питання системного підходу до розуміння стійкості як комплексної економічної характеристики, взаємозв'язку з економічною ефективністю підприємства, розробки інструментарію управлінського процесу та ефективних способів її забезпечення, організаційно-

економічних заходів реалізації стратегії стійкого розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досліджуючи проблеми стійкості, дослідники обґрунтовують думку, що стійкість пов'язана зі здатністю системи повертатися до стану, близького до рівноважного після непередбачених впливів. Для економічної системи стійкість трактується як її здатність повертатися до основної тенденції розвитку після збурень, викликаних економічними і природними факторами [1, 6, 8]. Гетьман О.О. та Шаповал В.М. також вважають, що стійкість є здатністю системи повертатися в рівноважний стан, але водночас такий стан має досягатися без зовнішнього впливу [4]. На думку Денисенко Л.О. стійкість є несхильністю до ризику втрат і збитків, постійність [5]. Аналогічні підходи до поняття "стійкість" використовуються більшістю науковців-економістів. Отже, стійкість, як внутрішня властивість економічної системи (підприємства), виражається в здатності протистояти коливанням, що зумовлені змінами зовнішнього та внутрішнього бізнес-середовища і здійснювати ефективну діяльність для досягнення цілей свого розвитку.

Стійкість підприємства загалом забезпечується одночасно за допомогою формування й підтримки організаційно-структурної, виробничої, комерційної, фінансової та соціальної стійкості. Однак з позиції ефективного здійснення процесу відтворення особливе значення має послідовне забезпечення виробничої, комерційної та фінансової стійкості. Виробнича стійкість визначається раціональним використанням виробничих ресурсів підприємства і характеризується стабільністю обсягів виробництва.

Комерційна стійкість підприємства залежить від якості виробленої продукції, цінової політики, каналів і ринків збуту та виражається в безперебійності процесу реалізації продукції (робіт, послуг). Разом вони забезпечують фінансову стійкість, оскільки результативність виробничо-комерційної діяльності безпосередньо визначає обсяг власних фінан-

сових ресурсів підприємства — прибутку. З іншого боку, забезпеченість підприємства достатніми і збалансованими фінансовими ресурсами сприятиме підтримці безперервності виробництва, ритмічності процесу реалізації продукції, тобто підтримці всіх інших видів стійкості. Отже, загальна стійкість підприємства безпосередньо залежить від рівня його фінансової стійкості.

Дослідники виділяються кілька типів фінансової ситуації за ступенем стійкості: абсолютна, нормальна, нестійка, кризова [1; 3; 12]. На їх думку, стійким абсолютно або нормально у фінансовому відношенні є підприємство, у якого обсяг власного капіталу, або з використанням позикових джерел, дозволяє повністю фінансувати необхідні оборотні активи (запаси). Також збільшення власного капіталу, як джерела фінансування зростаючих активів підприємства, забезпечується виключно за умови його ефективною виробничо-комерційною діяльністю. Таким чином, головним фактором забезпечення фінансової стійкості підприємства є його економічно ефективна діяльність, прибутковість. Для обґрунтування цього твердження вважаємо за необхідне розкрити економічний зміст прибутку, його зв'язок з власним капіталом і на цій основі зі стійкістю підприємства. Вивчення наукових літературних джерел дозволило нам систематизувати та узагальнити існуючі сучасні думки і позиції, які по-різному пояснюють сутність прибутку та його економічний зміст.

Дослідження концептуальних підходів економічного змісту прибутку дозволило встановити, що найбільш поширеним є бухгалтерський підхід у його трактуванні. Відповідно до бухгалтерського підходу прибуток є фінансовим показником результатів діяльності підприємства. Але з цих позицій він являє собою лише форму прояву прибутку, яка сформована у відповідності до принципів і правил ведення бухгалтерського обліку фінансових результатів. В цьому випадку під нею розуміється позитивна різниця між загальною сумою доходів і витрат за однорідними групами операцій (від звичайної діяльності та іншими операціями), які здійснюються підприємством за певний період. Обчислена різниця проявляється в численних модифікаціях: валовий прибуток, прибуток від продажів, прибуток до оподаткування, чистий прибуток звітного періоду тощо, які розраховуються на основі алгоритмізації даних, представлених у бухгалтерській звітності. Вважаємо, що прихильники бухгалтерського підходу не розкривають "категоріального" аспекту при-

бутку. Вузька прив'язка до категорії "фінансовий результат" надає лише загальне уявлення про прибуток як розрахунковий показник різних формах.

Більш змістовним, на нашу думку, є фінансово-економічний підхід до визначення економічного змісту прибутку, сутність якого полягає у аналізі кругообігу складових частин вартості створеного продукту в процесі його відтворення [2; 7; 11]. На рівні наукової абстракції вважаємо, що дохід є категорією, наближеною до вартості, а прибуток — формою прояву категорії доходу. З метою більш повного визначення економічного змісту прибутку вважаємо за доцільне звернути увагу саме на сутність поняття "дохід". Проведені дослідження показали, що сучасне економічне тлумачення цього терміна в науковій літературі характеризується множинністю трактувань. У довідковій економічній літературі дохід визначається як виручка від реалізації продукції; результат господарсько-фінансової діяльності підприємства; грошові кошти та інші цінності, що мають грошову вартість; економічні вигоди, які призводять до збільшення капіталу; дивіденди, роялті тощо [6; 8; 10]. Вивчення наукових визначень доходу, дозволяє узагальнити, що під доходом підприємства розуміється збільшення економічних вигод у результаті надходження активів (грошових коштів, іншого майна) і (або) погашення зобов'язань, що призводить до збільшення його капіталу за винятком внесків учасників (власників майна). За такого підходу до розуміння економічного змісту категорії доходу економістами ставиться рівність між виручкою як простим надходженням коштів та економічною вигодою, але з фінансово-економічної точки зору це невірно і пояснюється наступним [2; 4; 9].

Виручка від продажів продукції (робіт, послуг) не є доходом підприємства, бо її частина є його витрати. Пояснюється це тим, що формування доходів від реалізації продукції передбачає процес авансування грошових коштів в матеріальні витрати, оплату праці тощо, і тільки в результаті подальшого продажу виробленої продукції відбувається їх відшкодування за рахунок отриманої виручки. Відповідно, виручка в грошовій формі, структурно складається з наступних елементів:

— кошти у вигляді непрямих податків, що стягуються зі споживачів продукції (податок на додану вартість, акцизи тощо);

— кошти на відшкодування вартості оборотного капіталу, авансованого в процес виробництва, збуту та управління підприємством

(заробітна плата, податкові платежі, що входять у витрати виробництва та обігу, вартість сировини, матеріалів тощо);

— кошти на відновлення вартості основних виробничих активів в розмірі нарахованої амортизації;

— кошти як отримана вигода завершеного кругообігу, тобто прибуток для сплати податків, розвитку підприємства, виплати дивідендів тощо.

Отже, в складі виручки тільки одна частина, яка перевищує розмір відшкодувань авансованих коштів підприємства, становить його дохід. Дохід виступає не як просте надходження грошових коштів, а у вигляді частини вартості продукції. У цьому розумінні дохід від звичайної діяльності відображає отриману в процесі її здійснення економічну вигоду, яка приймає конкретну форму вираження — прибуток підприємства. Фінансовий аспект виручки від продажу продукції (робіт, послуг), полягає в тому, що вона є джерелом відшкодування витрат в процесі здійснення виробничо-комерційної діяльності підприємства і формування його доходів. Таке визначення виручки має визначальне значення для цілісної характеристики категорії "прибуток".

Узагальнивши результати проведеного дослідження, під прибутком пропонуємо розуміти отриману в процесі здійснення виробничо-комерційної діяльності економічну вигоду, яка сприяє збільшенню власного капіталу підприємства, доходів власників, працівників і держави. Таке розуміння прибутку дозволяє повніше розкрити його економічну природу та відображає зв'язок з власним капіталом і фінансовою стійкістю підприємства.

Взаємозв'язок прибутку і власного капіталу підприємств обґрунтовується при розгляді процесів його розподілу. До складу власного капіталу підприємства включаються: статутний капітал, акції, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток. Проведені дослідження вказують, що відповідно до чинних нормативних документів з організації бухгалтерського обліку власного капіталу і розподілу прибутку "реальне" збільшення власного капіталу підприємства відбувається тільки в межах формування в його складі "нерозподіленого прибутку", а зміни (збільшення) інших елементів є переважно технічним способом ведення бухгалтерського обліку. Останнє забезпечується шляхом включення чистого прибутку, отриманого підприємством за звітний рік, до складу власного капіталу в сумі нерозподіленого прибутку звітного періоду.

Таким чином, прибуток є єдиним "заробленим" джерелом фактичного збільшення власного капіталу підприємства, і на цій основі формування й забезпечення його фінансової стійкості. Економічна природа прибутку формує складні взаємовідносини з приводу його розподілу між підприємством та іншими господарюючими суб'єктами. Сутність таких відносин характеризується виконанням прибутком відповідних функцій. Серед економістів тривалий час була відсутня єдність поглядів стосовно функцій прибутку та їх змісту. У сучасній економічній літературі більшість авторів виділяє три функції прибутку:

— оціночна (полягає в характеристиці економічного ефекту, який досягається в результаті господарської діяльності підприємства);

— стимулююча (проявляється у величині отриманого прибутку, яка повинна бути достатньою для забезпечення простого й розширеного відтворення);

— джерело доходів бюджетів різних рівнів (стягнення податків і зборів до бюджету відповідно чинного законодавства) [2; 7; 10].

За результатами дослідження характеристики категорії "прибуток" і конкретизації його впливу на фінансову стійкість підприємства, вважаємо за доцільне окрім зазначених, виділяти також капіталодоповнюючу функцію прибутку. Вона полягає в приєднанні частини прибутку, отриманого в процесі виробничо-комерційної діяльності, до власного капіталу підприємства. Порядок такого збільшення капіталу підприємства визначається рухом прибутку: "чистий прибуток — резервний капітал — виплати дивідендів — нерозподілений прибуток (власний капітал)". Також вважаємо за доцільне виділити функцію прибутку як індикатора стійкості функціонування підприємства, в тому числі його фінансової стійкості. Включення запропонованих функцій до складу загальних функцій прибутку дозволить комплексно характеризувати зміст не тільки досліджуваної категорії, але й фінансової стійкості як системного поняття.

За результатами дослідження прибутку і характеру його впливу на фінансову стійкість підприємства виявлено його зв'язок з протилежною економічною категорією — "збиток". В економічній літературі ці категорії практично завжди вживаються у взаємозв'язку, оскільки прибуток є позитивним фінансовим результатом діяльності підприємства, а збиток, навпаки — негативним. У такому розумінні ці дві категорії виступають діаметрально протилежними характеристиками одного й того ж показ-

ника — економічного ефекту виробничо-комерційної діяльності підприємства. Зважаючи на аспект прибутку в системі економічного знання, можна запропонувати формулювання категорії "збиток": збиток — це відтік (втрата) економічних вигод, що приводить до зменшення власного капіталу підприємства. Вважаємо, що таке визначення більш широко за існуючі характеризує економічний зміст цієї категорії. Зокрема в економічному словнику увага приділяється лише цивільно-правовому аспекту досліджуваного поняття: "збитки — це витрати, які особа, чие право порушене, зробила або мусить зробити для відновлення порушеного права, втрата або пошкодження майна (реальні збитки), а також неодержані доходи, які особа одержала б при звичайних умовах цивільного обороту, якби його право не було порушене (упущена вигода)" [3]. Інший аспект категорії "збиток" розкривається в найбільш часто уживаний авторами обліковому розумінні: "збиток — це сукупний негативний результат ряду подій господарської діяльності, локалізованих в межах звітного періоду" [9].

Але за таких підходів до визначення збитку, на наш погляд, не розкривається його сутність як економічної категорії та вплив на власний капітал підприємства. Виникнення збитків за результатами виробничо-комерційної діяльності свідчить, що авансовані в господарський оборот фінансові ресурси не тільки не повернулися з приростом, але й частково або повністю втрачені, тобто капітал не виконав свою головну функцію — стимулюючу. Водночас втрата коштів, які обслуговують виробничо-комерційний цикл і розміщені в оборотних активах підприємства, обумовлює необхідність вилучення на покриття збитку власного капіталу підприємства з інших сфер його діяльності. Збиток, насамперед, списується за рахунок коштів резервного капіталу підприємства, або нерозподіленого прибутку минулих років. У разі нестач цих джерел використовується додатковий капітал (за винятком частини, сформованої за рахунок переоцінки основних засобів) або розмір статутного капіталу знижується до величини чистих активів підприємства. В результаті збитки поглинають спочатку власний оборотний капітал, а потім — інші частини власного капіталу підприємства, що може призвести навіть до повної його втрати. За відсутності необхідних фінансових ресурсів скорочуються обсяги та масштаби виробничої діяльності підприємства, в результаті чого утворюються ще більші нові збитки.

Крім того, збиток найчастіше становить пряму втрату не тільки власного капіталу, але й частини позикових коштів. Залучення в покриття збитків позикового капіталу та кредиторської заборгованості призводить до збільшення величини невиконаних зобов'язань підприємства перед своїми контрагентами і, як наслідок, — виникнення неплатоспроможності та загрози банкрутства. Таким чином, генеруючи збитки, підприємство зменшує, а згодом втрачає власний капітал, і як наслідок — свою фінансову стійкість.

Для повної характеристики збитку як фінансово-економічної категорії необхідно виділити його специфічні функції. Збиток, як і прибуток, характеризує економічний ефект, отриманий в результаті виробничо-комерційної діяльності підприємства, але тільки негативний. Відповідно, як показник економічної діяльності підприємства, він виконує оціночну функцію. На відміну від прибутку, збитку притаманний деструктивний характер. Виражається він у тому, що збиткова діяльність підприємства сприяє формуванню фінансових умов для прямої втрати власного капіталу підприємства, а в подальшому — і його фінансової стійкості. Це визначає зміст функції збитку як індикатора втрати власного капіталу і фінансової стійкості підприємства. Аргументовані функції збитку до теперішнього часу в якості самостійних не виділялися. Вони мають суттєве значення для цілісної характеристики досліджуваної категорії та визначення способів і інструментів забезпечення фінансової стійкості підприємств.

ВИСНОВОК

Процес функціонування підприємств та підтримку їх економічної ефективності необхідно розглядати як складову управління беззбитковістю його виробничо-комерційної діяльності. У процесі дослідження обґрунтовано взаємозв'язок, підпорядкованість і технологію взаємодії виробничого процесу, стійкості та економічної ефективності. Визначення сутності та економічного змісту прибутку й збитку дозволило виявити характер їх впливу на фінансову стійкість підприємства. Кількісний взаємозв'язок прибутку (збитку) і фінансової стійкості підприємства можна встановити за допомогою оцінки його фінансової стійкості. Водночас здійснюється як оцінка ступеня забезпеченості запасів і витрат економічно обґрунтованими джерелами їх формування (власний капітал і позиковий капітал), так і розрахунок фінансових коефіцієнтів (коефіцієнтів автономії, забезпеченості власними оборотними засобами, маневреності тощо).

Література:

1. Бланк И.А. Управление прибылью. — К.: НИКА-Центр, 1998. — 544 с.
2. Бригхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту: [підручник]. — К.: Молодь, 1997. — 1000 с.
3. Вініченко І.І. Формування беззбитковості та економічної стійкості підприємства / І.І. Вініченко // Інвестиції: практика та досвід. — 2019. — № 10. — С. 31—35.
4. Гетьман О.О., Шаповал В.М. Економіка підприємства: [навч. посіб.]. — К: Центр навчальної літератури, 2006. — 488 с.
5. Денисенко Л.О. Шляхи поліпшення процесу управління прибутком на підприємстві // Проблеми економіки організації та управління підприємствами. Вісник КНУТД. — 2014. — № 1. — С. 145—152.
6. Мазаракі А.А. Економіка торговельного підприємства: [підручник]. — К.: Хрещатик, 1999. 800 с.
7. Онисько С.М., Марич П.М. Фінанси підприємств: [підручник]. — Львів: Магнолія Плюс, 2006. — 367 с.
8. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент: [підручник]. — К.: КНЕУ, 2005. — 536 с.
9. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства: [підручник]. — К.: КНЕУ, 2008. — 528 с.
10. Скрипко Т.О. Менеджмент: [навч. посіб.]. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 176 с.
11. Фінансове планування і управління на підприємствах: [навч. посіб.]/ Г.А. Семенов [та ін.]. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 432 с.
12. Шваб Л.І. Економіка підприємства: [навч. посіб.]. — К.: Каравела, 2007. — 584 с.

References:

1. Blank, I.A. (1998), Upravlenie pribyl'ju [Profit management], NIKA-Centr, Kyiv, Ukraine.
2. Brihkhem, Ye.F. (1997), Osnovy finansovoho menedzhmentu [Fundamentals of financial management], Molod', Kyiv, Ukraine.
3. Vinichenko, I.I. (2019), "Formation of break-even and economic stability of the enterprise", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 19, pp. 31—35.
4. Het'man, O.O. and Shapoval, V.M. (2006), Ekonomika pidpriemstva [Economics of the enterprise], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.
5. Denysenko, L.O. (2014), "Ways to improve the process of profit management at the enterprise", Problemy ekonomiky orhanizatsii ta upravlinnia pidpriemstvamy. Visnyk KNUTD, vol. 1, pp. 145—152.

6. Mazaraki, A.A. (1999), Ekonomika torhovel'noho pidpriemstva [Economics of trade enterprise], Khreschatyk, Kyiv, Ukraine.

7. Onys'ko, S.M. and Marych, P.M. (2006), Finansy pidpriemstv [Business finance], Mahnoliia Plus, Lviv, Ukraine.

8. Poddier'ohin, A.M. (2005), Finansoviy menedzhment [Financial management], KNEU, Kyiv, Ukraine.

9. Pokropyvnyj, S.F. (2008), Ekonomika pidpriemstva [Business economics], KNEU, Kyiv, Ukraine.

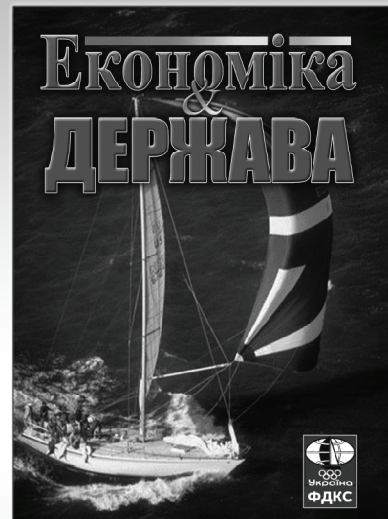
10. Skrypko, T.O. (2006), Menedzhment [Management], Tsentr navchal'noi literatury, Kyiv, Ukraine.

11. Semenov, H.A. (2007), Finansove planuvannia i upravlinnia na pidpriemstvakh [Financial planning and management at enterprises], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

12. Shvab, L.I. (2007), Ekonomika pidpriemstva [Business economics], Karavela, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2019 р.

Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73